

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 8 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2023; 155-180

Cemâleddin el-Konevî'nin Namazda Ellerin Kaldırılması

Meselesine Dair Risalesi

Jamāl al-Dīn al-Qūnawī's Treatise on the Raising of the Hands in Prayer

Adem ÇİFTCİ

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of
Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı. Theology Department of Islamic Law.

ademciftci28@hotmail.com Orcid: 0000-0002-9040-2753

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

15.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted

19.10.2023

Atıf/Cite: Çiftci, Adem. "Cemâleddin el-Konevî'nin Namazda Ellerin Kaldırılması Meselesine Dair Risalesi". İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 8/2 (2023), 155-180.

<https://doi.org/10.20486/imad.1361269>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

İlk dönemlerden itibaren ulema arasında ihtilafa neden olan rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması meselesi, 8./14. asrın ortalarına doğru Şam ve Mısır bölgelerinde dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Ellerin kaldırılmasının hükmüyle ilgili tartışma nihayetinde Hanefî birinin Şâfiî imama uyup uyamayacağı noktasında farklı bir meseleye evrilmiştir. İtkânî, Hanefî mezhebinin esas görüşü olduğunu iddia ettiği, rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması durumunda namazın bozulacağı görüşünü ileri sürerek, Hanefî birinin Şâfiî imama uyamayacağını savunmuş, buna dair görüşlerini ve dayandığı delilleri içeren bir risale kaleme almıştır. Dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden Cemâleddîn el-Konevî ve Şâfiî fakihî Tâkiyyüddîn es-Sübki ise İtkânî'ye reddiye olarak birer risale yazmışlardır. Bunlardan Cemâleddin el-Konevî, telif ettiği eserinde İtkânî'nin ileri sürdüğü görüş ve dayandığı delilleri tahlil etmiş, bunları naklî ve aklî olarak tenkide tâbi tutmuştur. Müellif daha sonra muteber ve mutemed Hanefî kaynaklarına müracaat ederek mezhebin esas görüşünü ortaya koymuştur. Bu çalışmada müellifin konuyla ilgili yaklaşımı ele alınacak ve akabinde de risalesinin tahkikli neşri gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Şâfiî Mezhebi, Namazda Ellerin Kaldırılması, İtkânî, Cemâleddin el-Konevî.

Abstract

The issue of raising the hands while going to and rising from rukû, which had been a source of dispute among the scholars since the early periods, was brought up again towards the middle of the 8th/14th century by Qwām al-Dīn Amīr Qātib al-Itkānī, one of the leading Hanafī jurists of the period in the Damascus and Egypt regions. The debate did not stop there and eventually evolved into a different issue on whether a Hanafī can follow the Shāfi'ī imam or not. Itkānī defended the view, which he claimed to be the main view of the Hanafī madhhab, that if the hands are raised while going to and rising from the rukû, the prayer will be invalidated, and therefore a Hanafī cannot follow the Shāfi'ī imam. He wrote a treatise containing his views and the evidence he relied on. The leading Hanafī jurists of the period, Jamāl al-Dīn al-Qūnawī and the Shāfi'ī jurist Tāqiyy al-Dīn al-Subkī wrote a treatise as a refutation to al-Itkānī. Among them, Jamāl al-Dīn al-Qūnawī analyzed al-Itkānī's views and the arguments he relied on and criticized them both naqlī (revealed knowledge) and aqlī (by reasoning). The author then presented the main opinion of the madhhab by referring to the authoritative and reliable Hanafī sources. In this study, we will analyze the author's approach to the subject and then make a critical edition of his treatise.

Keywords: Islamic Law, Hanafī Madhhab, Shafi'ī Madhhab, Raising Hands in Prayer, Itkānī, Jamāl al-Dīn al-Qūnawī.

Giriş

Namaza başlarken iftitah/tahrime tekbiri esnasında ellerin kaldırılması dört mezhebe göre sünnettir.¹ Namaz içerisinde ellerin kaldırılmasına gelince mezhepler arasında bu konuda ihtilaf vardır. Hanefiler iftitah, kunut ve bayram namazı tekbirleri hariç ellerin namaz içerisinde hiçbir yerde kaldırılmayacağını savunmaktadırlar.² Mâlikî mezhebindeki hâkim görüş de Hanefîlerin görüşü gibidir.³ Şâfiîler ise iftitah tekbirinin dışında rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması gerektiği görüşündedirler.⁴ Hanbelîler de Şâfiîlerle aynı görüşü paylaşmaktadırlar.⁵ Bu mesele mezheplerin temel kaynaklarında ele alınmış, her fakih kendi mezhebinin dayanaklarını serdederek karşı görüşü eleştirmiş ve karşı görüşün delillerinin zayıf yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu mesele, 8./14. asrın ortalarına doğru özellikle Şam ve Mısır bölgelerinde tekrar gündeme gelmiştir. Dönemin önde gelen Hanefî fakihlerinden biri olan Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî (ö. 758/1357) Dımaşk'ta bir akşam namazında arkasında namaz kıldığı Şâfiî imamın rükûdan kalkarken ellerini kaldırması üzerine, imamla tartışmış ve

¹ Ebû Bekr Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/14; Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/307; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz (Beirut: b.y. 1417/1997), 1/475; Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 2/168; Şemsüddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 3/285; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Züheyr eş-Şâviş (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 1/231; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtûbî İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimât ve'l-mümehtidât*, thk. Muhammed Huccî (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 1/163; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 1/142; Şihâbuddîn Ahmed b. İdris el-Karâfî, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Huccî (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/219; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed Huluv (Riyâd: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), 2/138; Zahide Keskin, *Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 17.

² bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/14.

³ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimât*, 1/163; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/142; Karâfî, *ez-Zehîra*, 2/219-220;

⁴ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 1/281; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Beirut: Dâru'l-Minhâc, 2007/1428), 2/160; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb* (Kâhire: İdâretü't-Tibâti'l-Müniriyye, 1344), 3/309.

⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/171-172; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ* (Beirut : Âlemü'l-Kütüb, ts.), 1/186.

namazını iade etmiştir.⁶ İftitah tekbiri dışında namazda elleri kaldırmanın amel-i kesir olarak değerlendirileceğini dolayısıyla da namazı bozacağını savunan İtkânî, görüşünü Mekhûl en-Nesefî'nin (ö. 318/930) Ebû Hanîfe'den yaptığı bir nakle dayandırmış, bu görüşün mezhebin esas görüşü olduğunu ve önde gelen fakihlerin de bu görüşü benimsediklerini iddia etmiştir. İtkânî'nin bu görüşüne karşı çıkan Hanefî ve Şâfiî fakihlerinin de meseleye dahil olmasıyla yeniden alevlenen bu tartışma, geniş bir coğrafyaya yayılmış, daha sonra tartışmanın seyri değişerek Hanefî birinin Şâfiî imama uyup uyamayacağı noktasında farklı bir boyut kazanmıştır.⁷

Hanefî fakihlerinden Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî mezhebin esas görüşünün bu olduğunu ispatlamak ve delillerini ortaya koymak için “*Risâle fi terki refî'l-yedeyn fi's-salât*” isimli bir risale kaleme almıştır.⁸ Hanefî fakihlerinden İtkânî'nin çağdaşları Cemâleddîn el-Konevî (ö. 770/1369) ve Ekmeleddîn el-Bâbertî⁹ (ö. 786/1384) ile Şâfiî fakihi Tâkiyüddîn es-Sübkî¹⁰ (ö. 756/1355) konuyla ilgili birer risale kaleme almışlardır. Cemâleddîn el-Konevî ile Tâkiyüddîn es-Sübkî'nin risaleleri İtkânî'nin görüşlerine reddiye niteliği taşımaktadır.

Konuyla ilgili olarak Konevî'nin eserinde yer verdiği görüşler diğer Hanefî kaynaklarıyla mukayese edilerek test edilmiş ve söz konusu görüşlere delil teşkil eden rivayetlerin kaynakları tespit edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan modern çalışmalar da incelenmek suretiyle çalışmada yeri geldikçe kendilerine işaret edilmiştir. Konevî'nin bu çalışması konuyla ilgili mezhep görüşünü yansıtması, taassuptan uzak şekilde konuyu derli toplu ele alması ve diğer Hanefî ulemasının övgüsünü elde etmesi

⁶ Ahmet Akgündüz, “İtkânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2001), 23/464-465; Osman Bayder, “8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi”, *Dergiabant* 7/13 (Mayıs 2019), 118. Kefevî, İtkânî'den bahsederken muhaliflerine karşı şiddetli bir mezhep taassubiyeti güttüğünü, eserlerinde kullandığı ifadelerden bunun açıkça anlaşıldığını ifade etmektedir. bk. Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, thk. Saffet Köse vd. (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017), 3/474.

⁷ Müellif bu olayı bizzat kendisi aktarmaktadır. Kıvâmüddîn Emîr Kâtib el-İtkânî, *Mukaddime fi terki refî'l-yedeyn fi's-Salât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2269), 91b-94a; Ayrıca bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/311; Bayder, “8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi”, 117.

⁸ Eserin yazma nüshaları için bk. el-İtkânî, *Mukaddime fi terki refî'l-yedeyn fi's-salât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2269), 91a-111b; (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Hayri Abdullah Efendi, 146), 154b-164b; (Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1739), 10a-30a; (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 98), 115b-130a; (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3706), 152b-163b; (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2725), 196b-205b; (Süleymaniye Kütüphanesi, Fezullah Efendi, 2128), 13a-22b.

⁹ bk. Ekmeleddîn el-Bâbertî, *Risâle fi ademi cevazi refî'l-yedeyn fi'r-rükû'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4800/6), 13b-16a.

¹⁰ Bu eser Abdulhamid Muhammed Dervîş tarafından neşredilmiştir. bk. Takiyüddîn es-Sübkî, *Refu'l-yedeyn fi's-salât*, thk. Abdulhamid Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Muktebis, 2014).

bakımından dikkat çekmektedir. Daha önce neşredilmemiş olan bu risalenin neşredilmesinin konuyla ilgili tartışmalara katkı sağlayacağı ve literatürde önemli bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. Diğer risaleleri de çeşitli araştırmalara konu edildiği için tekrara düşmemek adına müellifin hayatına kısaca yer verilmiş, mezkûr çalışmalara referanslarda bulunmak suretiyle ilgililer bu araştırmalara yönlendirilmiştir.

Bu çalışmada Cemâleddin el-Konevî'nin, İtkânî'nin konuyla ilgili görüşlerine reddiye olarak kaleme aldığı risalenin neşrini gerçekleştireceğiz.

1. Cemâleddîn el-Konevî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam adı Cemâleddîn Ebü's-Senâ Mahmud b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ud b. Abdurrahman el-Konevî ed-Dımaşkî'dir. Babasından dolayı İbnü's-Sirâc olarak bilinir. Künyesi ise Ebü'l-Mehâsindir.¹¹

Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Çağdaşları olan İbn Râfî' (ö. 774/1372) 694/1295 yılında;¹² İbn Habîb el-Halebî (ö. 779/1377) ise 692/1293 yılında doğduğunu kaydetmektedirler.¹³

Aklî ve naklî ilimleri babası Ebü'l-Abbâs Mahmûd b. Ahmed el-Konevî'den (ö. 732/1332'den önce) alan¹⁴ Cemâleddîn el-Konevî, fıkhıta Hanefî mezhebine mensup olup 759/1358 ve 766/1365 yıllarında Dımaşk'ta iki defa kâdilkudâtlık görevini üstlenmiş; Emeviyye Câmii, Reyhâniyye ve Hâtuniyye medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur.¹⁵

¹¹ bk. Abdulkadir el-Kureşî, *Cevâhiru'l-mudiyeye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993), 3/435; Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Muhammad Hayr Ramazan Yusuf (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 289; Kefevî, *Ketâ'ib*, 4/117; Ebü'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1324), 207.

¹² Ebü'l-Meâlî Takiyüddîn Muhammed b. Râfî' es-Sellâmî, *el-Vefeyât*, thk. Sâlih Mehdi Abbâs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 2/349.

¹³ Ebü Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebîh fi eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb, 1986), 3/336; M. Kamil Yaşaroğlu, "Cemâleddin el-Konevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2002), 26/164.

¹⁴ Kefevî, *Ketâ'ib*, 4/117-118; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 207; Muhammad Akram Hakim, *Cemâleddin el-Konevî'nin (v. 770/1369) el-Gunye fi'l-Fetâvâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 9.

¹⁵ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 289; Kefevî, *Ketâ'ib*, 4/118; Yaşaroğlu, "Cemâleddin el-Konevî", 26/164; Hakim, *Cemâleddin el-Konevî'nin (v. 770/1369) el-Gunye fi'l-Fetâvâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, 10.

Cemâleddîn el-Konevî, 770/1369 yılının zilhicce ayının son gününde (4 Ağustos 1369) Dımaşk'ta vefât etmiş ve şehrin doğu bölgesinde yer alan Sûfiyye kabristanına defnedilmiştir.¹⁶

Cemâleddîn Konevî başta fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerin farklı alanlarında çok sayıda eser telif etmiştir. Müellifin hayatı ve eserlerine dair bilgiler daha önce yapılan çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alındığı için tekrara düşmemek adına ilgilileri bu çalışmalara yönlendirmekle yetiniyor,¹⁷ müellifin çalışmamıza esas teşkil eden *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* isimli eserini incelemeye geçiyoruz.

2. Eserin Müellife Âidiyeti ve Yazılış Gayesi

Eserin nüshaları incelendiğinde hemen girişte, “*Mukaddimetün fi refi'l yedeyn fi's-salât mimma ellefehü el-Abd el-fakîr ilallahilğaniyyi Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Kônevî el-Hanefî...*” ifadeleriyle eserin müellife ait olduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁸ Diğer üç nüshada da eserin müellif tarafından yazıldığına dair benzer ifadeler yer almaktadır.¹⁹

Dâvudî (ö. 945/1539?) ve Kâtip Çelebi de (ö. 1067/1657) eserlerinde İtkânî'nin konuya dair eserinden bahsettikten sonra Konevî'nin kendisine reddiye olmak üzere bu risaleyi kaleme aldığından bahsetmektedirler.²⁰ İtkânî'nin refü'l-yedeyn konusundaki yaklaşımını eleştiren Abdülhay el-Leknevî de (ö. 1886) Konevî'nin bu risâlesini övgü dolu sözlerle takdim eder.²¹ Dolayısıyla eserin âidiyeti noktasında herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Eserin yazılış gayesine gelince müellif, telif gerekçesini şu sözlerle izah etmektedir:

“Bu eser, elleri kaldırmanın namazı bozmayacağına dair bir mukaddimedir. Bazıları Hanefilerin cumhurunun görüşü zannederek rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken elleri kaldırmanın namazı bozacağını iddia ediyor ve bunu Ebû Hanîfe ve ashabının görüşü dolayısıyla da mezhebin esas görüşü olduğunu ileri sürüyor, buna binaen de

¹⁶ Kureşî, *Cevâhiru'l-mudiyye*, 3/436; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 290; Kefevî, *Ketâ'ib*, 4/118; Yaşaroğlu, “Cemâleddin el-Konevî”, 26/164.

¹⁷ Müellifin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yaşaroğlu, “Cemâleddin el-Konevî”, 26/164-165; Ahmet Hamdi Furat, “Cemâleddîn Konevî ve *Kitâbu'l-İ'câz Fi'l-İ'tirâz 'Alâ'l-Edilleti's-Ser'iyye* Adlı Risalesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 275-280; Hakim, *Cemâleddin el-Konevî'nin (v. 770/1369) el-Gunye fi'l-Fetâvâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, 7-27; Yasin Erden, “Cemâleddin Mahmûd el-Konevî'nin Hayatı, Eserleri ve *Müntehabü Vakfey Hilâl ve'l-Hassâf* İsimli Muhtasarı”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/1 (Mart 2022), 238-244.

¹⁸ Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 1367), 222a.

¹⁹ (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1344/1), 1b; (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 1606/23), 172b; (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmî, 1186/3), 158b.

²⁰ Dâvudî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, 2/310-311; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Daru İhyâi't-Türâs, 1941), 1/868.

²¹ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 207.

Hanefî birinin Şâfiî imama uymasının câiz olamayacağını söylüyorlar. Görüşlerine dayanak olarak da ashabımızdan bazı müteahhir ulemanın zikrettiği, Mekhûl en-Nesefî'nin Ebû Hanîfe'den rivayet etmiş olduğu 'Her kim namazda (eğilirken ve doğrulurken) rükûda ellerini kaldırırsa namazı fâsid olur. Çünkü bu amel-i kesîrdir, namazı bozar. Bu sebeple (Şâfiî imama) iktidâ/uyamak sahih değildir'²² şeklindeki bir rivayeti delil getirirler."²³

Müellif namazda rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmasının namazı bozacağına ve dolayısıyla da Hanefî birinin Şâfiî imama uyamayacağına dair çağdaşı İtkânî tarafından ileri sürülen iddia ve görüşlere mezhebin muteber ve mutemed kaynaklarına referanslarda bulunarak naklî ve aklî cevaplar vermektedir. Müellifin Hanefî birinin Şâfiî imama uyulabileceğini sabah namazındaki kunût uygulaması üzerinden örneklendirerek mezhep imamlarının konuya dair yaklaşımlarına referanslarda bulunmak; söz konusu görüşün bazı müteahhir ulema tarafından benimsenen ve dillendirilen şâzz bir görüş olduğunu ortaya koymak üzere bu risaleyi telif ettiği görülmektedir.²⁴

3. Eserin Yazması Nüshaları

Cemâleddîn el-Konevî tarafından telif edilen bu eserin kütüphanelerde kayıtlı dört farklı yazma nüshasını tespit edebildik. Bu nüshalar şunlardır:

3.1. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi (ج)

Kayseri Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesinde 1367 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, kütüphane kataloğuna *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* ismiyle kaydedilmiştir. Nesih hattıyla yazılmış olan eser, mecmua içerisinde 222a-225a varaklar arasında yer almaktadır. Eserin ne zaman telif/istinsah edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Tahkik metninde (ج) harfiyle sembolize edilmiştir.

3.2. Beyazıt Kütüphanesi/Veliyyüddin Efendi (ب)

Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi koleksiyonunda 1344/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, kütüphane kataloğuna *Risâle fi refi'l-yedeyn fi's-salât* şeklinde kaydedilmiştir. Nesih hattıyla yazılmış olan eser mecmua içerisinde olup 1b-5a varakları arasında yer almakta, her bir varak 17 satırdan oluşmaktadır. Eserin telif/istinsah tarihi bilinmemekte olup tahkik metninde (ب) harfiyle sembolize edilmiştir.

²² Rivayet için bk. Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî Kâdîhan, *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, Haracci, 454/1), 22a.

²³ Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, *Mukaddime fi ademi fesâdi's-salâti bi refi'l-yedeyn* (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 1606/23), 172b.

²⁴ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222a-225b.

3.3. Köprülü Kütüphanesi/Fâzıl Ahmed Paşa (ك)

Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi Fâzıl Ahmed Paşa koleksiyonunda 1606/23 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, kütüphane kataloğuna *Mukaddime fi ademi fesâdi's-salâti bi refi'l yedeyn* ismiyle kaydedilmiştir. Ta'lik hattıyla yazılmış olan eser, mecmua içerisinde olup 172b-175b varakları arasında yer almakta her bir varak 19 satırdan oluşmaktadır.

Eserin istinsah tarihi bulunan tek nüshası budur. Ferağ kaydında 978 yılı Zilkâde ayının başında istinsah edildiği bilgisi yer almaktadır. Tahkik metninde (ك) harfiyle gösterilmiştir. Ferağ kaydı şu şekildedir:

والحمد لله وحده تمت الرسالة بعون الله تعالى في أوائل ذي القعدة المباركة لسنة ثمان وسبعين وتسعمائة.²⁵

3.4. Süleymaniye Kütüphanesi/Yeni Câmi (ج)

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yeni Câmi koleksiyonunda 1186/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, kütüphane kataloğuna *Risâle fi refi'l-yedeyn fi's-salât* ismiyle kaydedilmiştir. Nesih hattıyla kaleme alınmış olan eser, mecmua içerisinde olup 158b-161a varakları arasında yer almakta, her bir varak 23 satırdan oluşmaktadır. Eserin telif/istinsah tarihi bilinmemekte olup tahkik metninde (ج) harfiyle sembolize edilmiştir.

Eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla dört farklı nüshası bulunmakta bunlardan sadece Köprülü nüshasında (ك) ferağ kaydı yer almakta, eserin istinsah tarihi olarak 978 tarihi verilmektedir. Bu da eserin, müellifin vefâtından iki asır sonra istinsah edildiğini göstermektedir. Ayrıca eserin müstensihine dair de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nüshalardan kırık nesih hattıyla kaleme alınan Râşid Efendi nüshasının diğerlerine nazaran daha eski tarihli olma ihtimali söz konusudur. Bu kanaate varmamızda nesih yazı türünün henüz gelişim dönemine ait bir üslupla yazılmış olması etkili olmuştur. Dolayısıyla tahkikte Râşid Efendi nüshası esas alınmıştır. Ayrıca yapılan incelemede Râşid Efendi (ر), Beyazıt (ب) ve Yeni Câmi (ج) nüshalarının aynı nüsha esas alınarak ya da diğer iki nüshanın Râşid Efendi nüshasından istinsah edilmiş olabileceği kanaati bizde hâsıl olmuştur. Bu da tahkikte Râşid Efendi nüshasının esas alınmasına etki eden diğer bir faktördür.

4. Eserin Muhtevası ve Üslubu

Eserin başlangıcında usûl olduğu üzere besmele, hamdele ve salveleden sonra Ganî olan Allah'a muhtaç fakir kul Mahmûd b. Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî el-Hanefî tarafından eserin telif edildiği bilgisine, akabinde de Allah'ın ona lütfu ile muamele etmesi için duaya yer verilmiştir.²⁶

²⁵ Konevî, *Mukaddime fi ademi fesâdi's-salâti bi refi'l-yedeyn* (Fâzıl Ahmed Paşa, 1606/23), 177b.

²⁶ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l-yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222a.

Müellif eserinde İtkânî'yi üstü kapalı olarak eleştirmektedir. Eserin herhangi bir yerinde doğrudan İtkânî'yi zikretmeden “ashabımızdan bazıları, bazı müteahhir ulema” şeklinde nitelemede bulunarak İtkânî'nin söz konusu görüş ve dayanaklarına yer vermekte, akabinde “el-Cevap” diyerek bu iddiaları naklî ve nazarî açılardan ele almakta, görüşün dayandırıldığı delilleri çürütmeye ve onların eksik yönlerini ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁷ Müellifin verdiği naklî ve nazarî cevapları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Cemâleddin el-Konevî, naklî cevap olarak mezhebin muteber ve mutemed eserleri olan *ez-Zahîre (ez-Zahîretü'l-fetâva/Burhâniyye)*,²⁸ *et-Tetimme (Tetimmetü'l-fetâva)*,²⁹ *el-Münye ve Fetâvâ-yı Velvâliciyye*³⁰ gibi pek çok kaynaktan rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken elleri kaldırmanın namazı bozmayacağına dair görüşün bulunduğunu, ayrıca *el-Muhîr*³¹ ve Serahsî'nin *Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*³² isimli eserlerinde Hanefî birinin Şâfiî imama uymasının câiz olduğunun açıkça ifade edildiğini belirtmektedir. Söz konusu görüşün bu eserlerde mutlak olarak verilmesinin Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğuna delalet ettiğini ifade etmektedir.³³

Konevî'nin nazarî/aklî cevabı ise şöyledir: Hüsameddin es-Sadrüşşehîd (ö. 536/1144) ve Kâdîhan'ın (ö. 592/1196) *el-Câmi'u's-sağîr* şerhlerinde ve diğer *el-Câmi'u's-sağîr* şerhi nüshalarında “Bir kimse sabah namazını imamın arkasında kılsa, imam kunût okusa Ebû Hanîfe'ye göre imama uyan kimse susar ve okuma konusunda ona tabi olmaz. Muhammed de bu görüştedir. Ebû Yusuf'a göre ise imama tabi olur (yani o da kunût okur).”³⁴ şeklinde bir rivayet bulunmaktadır. Söz konusu rivayette Ebû Hanîfe, ‘*imam*

²⁷ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222a-222b.

²⁸ bk. Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî el-Buhârî, *ez-Zehîratü'l-Burhâniyye (ez-Zahîretü'l-fetâva)*, thk. Ebû Ahmed el-Âdil vd. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1440/2019), 2/143.

²⁹ Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî el-Buhârî, *Tetimme (Tetimmetü'l-fetâva)* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Vâlîde Sultan, 165), 9a.

³⁰ Ebû'l-Feth Abdürreşîd b. Ebû Hanîfe el-Velvâlicî, *el-Fetâva'l-Vâliciyye*, thk. Mikdâd b. Mûsa Füreyvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/109, 120.

³¹ Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî el-Buhârî, *el-Muhîrü'l-burhânî fi'l-fıkhî'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cundî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1/406.

³² Ebû Bekr Şemsüleimme es-Serahsî, *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 565), 34a.

³³ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222a-222b; Bayder, “8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi”, 122.

³⁴ Serahsî, *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr* (Bağdatlı Vehbi, 565), 33b; Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrüşşehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1358), 8a; Kâdîhan, *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr* (İnebey Kütüphanesi, Haraccı, 454/1), 21b-22a.

kunût okusa' şeklinde mutlak bir ifade kullanmak suretiyle *kunût* esnasında imam ellerini kaldırsın ya da kaldırmasin Şâfiî imama uyulabileceğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere Ebû Hanîfe burada Şâfiî imama uymanın câiz olmayacağını, dolayısıyla bu durumun namazı bozacağını söylememiş, aksine Hanefî muktedînin sükût edeceğini, yani *kunût* okumayacağını ifade etmiştir. Buradaki imamın '*kunût okuyan ama ellerini kaldırmayan imam*' şeklinde tahsis edilmesi doğru değildir. Çünkü bu durumda delile dayanmaksızın lafzın zahirinden udûl edilmiş olur. Bu durumda iddia sahibinin bunu açıklaması gerekir. Ayrıca sabah namazında *kunût* okunması hususunda iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki *kunût* okunur ve eller kaldırılır diyen Şâfiîlere; ikincisi ise *kunût* da okunmaz, eller de kaldırılmaz diyen Hanefîlere aittir. Dolayısıyla söz konusu imamın *kunût* okuyan ama ellerini kaldırmayan imam şeklinde tahsis edilmesi doğru değildir.³⁵

Nazarî izahlarına devam eden Konevî, mezhebin temel kaynaklarına yaptığı referanslarla³⁶ Hanefî birinin Şâfiî imama uymasının câiz olmadığı şeklindeki karşıt görüşün sağlam zemine oturmadığını, şâzz bir görüş olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken elleri kaldırmayı amel-i kesîr kapsamında değerlendiren ve namazın bozulmasında bunu temel hareket noktalarından biri olarak gören İtkânî'ye cevap olarak amel-i kesîr kavramının tarifinde Hanefî fakihleri arasında ihtilaf bulunduğunu belirtip, söz konusu görüşleri değerlendirmektedir. Müellif daha sonra amel-i kesîr kavramını, 'dışarıdan bakan birinin, o kişinin namazda olmadığı zannına kapılacak biçimde davranması' şeklinde değerlendiren görüşün daha isabetli ve mezhep içerisinde tercih edilen görüş olduğunu ifade etmektedir.³⁷ Müellif ayrıca Mekhûl en-Neseffî'nin söz konusu rivayeti nakletme hususunda teferrüd ettiğini/tek kaldığını -ki zaten onun mezhep içerisinde rivayetiyle tanınan birisi olmadığını- söz konusu rivayeti Mekhûl en-Neseffî dışında nakleden birini de bilmediklerini ifade etmektedir. Haliyle bu rivayetin, meçhulün rivayeti menzilesinde olduğunu ve böyle birinin rivayetiyle amel etmenin câiz -hatta usûlcü ashabımıza göre- helal olmadığını belirtmektedir.³⁸

Rivayetin problemlili diğer bir yanı ise Mekhûl en-Neseffî'nin, bu rivayeti doğrudan Ebû Hanîfe'den duymuş gibi nakletmesidir. Oysa kendisi, Ebû Hanîfe'ye yetişmemiştir. Ebû Hanîfe'den duymadığına göre rivayetin kabulü için aradaki râvilerin zikredilmesi

³⁵ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222b; Ayrıca bk. Bayder, "8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi", 122-123.

³⁶ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222b-223a.

³⁷ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 223a-223b; Bayder, "8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi", 124.

³⁸ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 223a-224b; Bayder, "8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi", 124.

gerekirdi, bunları da zikretmemiştir. Diğer yandan Mekhûl'den bu görüşü nakleden Sadrüşşehîd gibi müteahhir ulemanın da Mekhûl'e yetişmemiş olması ayrı bir problemdir. Haliyle bu rivayet her iki taraftan da problemlili olup, hükme medâr olabilecek nitelikte değildir.³⁹

Hanefî usûlcüler meçhul râviyi, rivayetiyle tanınmayan bir ya da iki hadis rivayet eden kimse olarak tarif etmektedirler.⁴⁰ Sahabenin tamamının adâlet sahibi olduğu kabulünden hareketle bu durum onlar için problem teşkil etmez. Ancak sonraki tabakalarda meçhul râvinin rivayeti, başka bir rivayetle desteklenmediği ya da selef tarafından rivayeti kabul edilmediği sürece onunla amel etmenin câiz olmadığını ifade etmişlerdir.⁴¹

Hanefî fakihlerinden İbn Nüceym de (ö. 970/1563) Mekhûl en-Nesefî'nin Ebû Hanîfe'den yaptığı rivayetin hem dirayet hem de rivâyet bakımından sahih olmadığı değerlendirmesini yapmaktadır.⁴² İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) de *Ukûdu'd-dürriyye* isimli eserinde Konevî'nin bu eserini gördüğünü ifade ettikten sonra Mekhûl en-Nesefî dışında Ebû Hanîfe'den böyle bir rivayeti nakleden kimse bulunmadığını ifade etmektedir.⁴³

Konevî, ayrıca rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması uygulamasının sahâbe ve tâbiinden nakledilen bir uygulama olduğunu, dolayısıyla Şâfiî mezhebine mensup bir imama iktidânın/uymanın cevâzına mâni bir durumun bulunmadığını ifade etmektedir. Mekhûl en-Nesefî'nin rivayetini esas alan İtkânî'nin görüşünün ise bazı müteahhir ulemanın benimsediği şâzz bir görüş olduğunu, Ebû Hanîfe ve ashabından bu minvalde bir görüşün nakledilmediğini belirtmektedir.⁴⁴

Sonuç

8./14. asrın ortalarına doğru İtkânî vasıtasıyla tekrar gündeme gelen “refu'l-yedeyn” meselesi, dönemin güncel konularından biri haline gelmiştir. Farklı

³⁹ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 223a-225a; Bayder, “8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi”, 124.

⁴⁰ Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 180; Ebû'l-Hasan Ebû'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, thk. Saîd Bektaş (Medîne: Dâru's-Sirâc, 2016), 371; Ebû Bekr Şemsüleimme es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefa el-Efgânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1973), 1/342.

⁴¹ Geniş bilgi için bk. Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 371-378; Serahsî, *el-Usûl*, 1/339-345.

⁴² Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/80.

⁴³ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî, *el-Ukûdu'd-dürriyye fi tenkîhi'l-fetâva'l-Hâmidîyye* (b.y.: Dâru'l-Ma'rife, t.s.), 1/5.

⁴⁴ Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 224b-225a. Ayrıca bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 2/80.

mezheplerin önde gelen ilim adamlarının meseleye kayıtsız kalmayıp konuya dair eserler kaleme almaları da bunu teyit etmektedir. Özellikle Şam, Mısır gibi çok mezhepli yapıların bulunduğu bölgelerde bu durum aynı zamanda namaz ibadetinin sıhhati gibi hassas bir konuda zihinlerde bir takım soru işaretlerinin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle Hanefî muhitlerde İtkânî tarafından Mekhûl en-Nesefî rivayetine dayanılarak ortaya atılan bu iddia ulema nezdinde olduğu gibi halk arasında da bazı rahatsızlıklara neden olmuştur. Mezhep içerisinden Konevî gibi fakihler zihinlerde beliren soru işaretlerini bertaraf etmek, meseleyi vuzûha kavuşturmak ve mezhebin esas görüşünü ortaya koymak için özel çalışmalar yapmışlardır. Leknevî'nin de övgüyle bahsettiği Konevî'nin konuya dair risalesi, meseleyi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu eserde müellif söz konusu iddiayı ve iddianın dayanaklarını tek tek incelemiş, mezhebin muteber ve mutemed kaynaklarına referanslarda bulunmak suretiyle mezkûr görüşün bazı müteahhir Hanefî hukukçular tarafından benimsenen şâzz bir görüş olduğunu, mezhebin kurucu imamlarından böyle bir görüşün nakledilmediğini ortaya koymuştur.

Müellifin eserinden şu sonuçlar çıkarılabilir:

i. İtkânî ve diğer müteahhir ulemanın görüşünün dayanağı olan Mekhûl en-Nesefî, mezhep içerisinde rivâyetiyle bilinen birisi değildir. Bu sebeple rivâyeti, meçhul kişinin rivâyeti mesabesinde. Bununla amel edilmesi câiz değildir.

ii. Söz konusu rivâyet, Mekhûl en-Nesefî tarafından doğrudan Ebû Hanîfe'den nakledilmiştir. Oysa Mekhûl en-Nesefî'nin (ö. 318/930) Ebû Hanîfe ile karşılaşması tarih olarak mümkün değildir. Aynı şekilde Nesefî'den bu görüşü nakledenler de onunla aynı dönemde yaşamamışlardır. Bu yönüyle rivâyet iki tarafı itibariyle problemlili olup hükme medâr olacak nitelikte değildir.

iii. Sabah namazında kunût uygulaması örneğinde de olduğu gibi Hanefî birinin Şâfiî imama uymasında mezhebin kurucu imamlarına göre namazı ifsâd eden herhangi bir durum söz konusu değildir. Kurucu imamlardan bu durumun namazı bozacağına dair sahih bir görüş nakledilmemiştir.

Sonuç olarak İtkânî tarafından gündeme getirilen ellerin kaldırılmasının namazı bozacağına dair yaklaşımın delillerinin yeterince sağlam ve ikna edici olmadığı, mezhebin kurucu imamlarından -Mekhûl en-Nesefî dışında- böyle bir rivâyetin nakledilmediği, ayrıca mezhebin kurucu metinlerinde (zâhiru'r-rivâye'de) de bu yönde bir görüşün olmadığı görülmektedir. Bu sebeple Hanefî birinin Şâfiî imama uymasında herhangi bir mahzur bulunmamaktadır. Doğal olarak Şâfiî imamın kendi mezhebine göre rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırmasının Hanefî muktedînin namazına zarar vermeyeceği de açıktır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. “İtkânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 23/464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aynî, Bedrüddîn. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Bâbertî, Ekmeleddîn. *Risâle fi ademi cevazi refi'l-yedeyn fi'r-rükû'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4800/6, 13b-16a.
- Bayder, Osman. “8./14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l Yedeyn Meselesi”. *Dergiabant* 7/13 (Mayıs 2019), 116-132 <https://doi.org/10.33931/abuifd.540980>
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ*. Beyrut : Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Burhânüddîn el-Buhârî, (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî. *ez-Zehîratü'l-Burhâniyye (ez-Zahîretü'l-fetâva)*. thk. Ebû Ahmed el-Âdilî vd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1440/2019.
- Burhânüddîn el-Buhârî, (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî. *Tetimme (Tetimmetü'l-fetâva)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Vâlîde Sultan, 165, 1a-226a.
- Burhânüddîn el-Buhârî, (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Mâze el-Mergînânî. *el-Muḥîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cundî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2007/1428.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali. *Tabakâtu'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Erden, Yasin. “Cemâleddin Mahmûd el-Konevî'nin Hayatı, Eserleri ve Müntehabü Vakfey Hilâl ve'l-Hassâf İsimli Muhtasarı”. *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/1 (Mart 2022), 235-292. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2022.1013346>
- Furat, Ahmet Hamdi. “Cemâleddîn Konevî ve Kitâbu'l-İ'câz Fi'l-İ'tirâz 'Alâ'l-Edilleti's-Şer'iyye Adlı Risalesi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2007), 275-299.
- Hakim, Muhammad Akram. Cemâleddin el-Konevî'nin (v. 770/1369) *el-Gunye fi'l-Fetâvâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *el-Ukûdu'd-dürriyye fi tenkîhi'l-fetâva'l-Hâmidîyye*. b.y.: Dâru'l-Ma'rife, t.s.

- İbn Habîb el-Halebî, Ebû Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer. *Tezkiretü'n-nebîh fi eyyâmi'l-Mansûr ve benîh*. thk. Muhammed Muhammed Emin. Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütüb, 1986.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed Huluv. Riyâd: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Kutluboğa, Kâsım. *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Muhammad Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Râfi', Ebü'l-Meâlî Takiyüddîn Muhammed es-Sellâmî. *el-Vefeyât*. thk. Sâlih Mehdi Abbâs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtûbî. *el-Mukaddimât ve'l-mümehhidât*. thk. Muhammed Huccî. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2269, 91a-111b.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Hayri Abdullah Efendi, 146, 154b-164b.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atif Efendi, 1739, 10a-30a.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 98, 115b-130a.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3706, 152b-163b.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2725, 196b-205b.
- İtkânî, Kıvâmüddîn Emîr Kâtib. *Mukaddime fi terki refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 2128, 13a-22b.
- Kâdîhan, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, Haraccı, 454/1, 1a-84a.
- Karâfi, Şihâbuddîn Ahmed b. İdris. *ez-Zehîra*. thk. Muhammed Huccî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kâtîp Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Daru İhyâi't-Türâs, 1941.

- Kefevî, Mahmud b. Süleyman. *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. thk. Saffet Köse vd. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017.
- Keskin, Zahide. *Uygulama ve Delilleri Açısından Namazda Ellerin Durumu*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Konevî, Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd. *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât*. Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 1367, 222a-225a.
- Konevî, Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd. *Risâle fi refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1344/1, 1b-5a.
- Konevî, Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd. *Mukaddime fi ademi fesâdi's-salâti bi refi'l yedeyn*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 1606/23, 172b-175b.
- Konevî, Ebü'l-Mehâsin (Ebü's-Senâ) Cemâlüddîn Mahmûd b. Sirâciddîn Ahmed b. Mes'ûd. *Risâle fi refi'l-yedeyn fi's-salât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1186/3, 158b-161b.
- Kureşî, Abdulkadir. *Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Abdülhay. *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1324.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*. Kâhire: İdâretü't-Tıbâti'l-Münîriyye, 1344.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. Zühayr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.
- Pezdevî, Ebü'l-Hasan Ebü'l-Usr Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin. *Usûlü'l-Pezdevî*. thk. Saîd Bektaş. Medîne: Dâru's-Sirâc, 2016.
- Râfiî, Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: b.y. 1417/1997.
- Remlî, Şemsüddin. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Sadrüşşehîd, Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî. *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1358, 1a-175b.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefa el-Efgânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1973.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme. *Şerhu'l-Cami'i's-sağîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 565, 1a-277b.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.

Velvâlicî, Ebü'l-Feth Abdürreşîd b. Ebû Hanîfe. *el-Fetâva'l-Vâliciyye*. thk. Mikdâd b. Mûsa Füreyyvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Yaşaroğlu, M. Kamil. "Cemâleddin el-Konevî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 26/164-165. Ankara: TDV Yayınları, 2002.50.

Ek-1. Tahkikli Metin Neşri

مقدّمة في رفع اليدين في الصلوة

بسم الله الرحمن الرحيم

[222و] مقدمة في رفع اليدين في الصلوة مما ألفه¹ العبد الفقير إلى الله الغني² محمود بن أحمد بن مسعود القُوتوي³ الحنفي (ت. 1369/770) عامله الله تعالى بلطفه الخفي، قال الشيخ المذكور رحمه الله تعالى⁴ أمّا بعد حمدًا لله على آلائه والصلوة على سيّدنا محمّد وصحبه⁵ وآله، فهذه مقدمة في عدم فساد الصلوة برفع اليدين فيها⁶ فأقول وبالله التوفيق اعلم وفقك الله تعالى للصواب⁷، وهداك إلى حُسن المرجع والمآب، إنّه ذهب بعض الناس ممّن يزعم أنه قول الجمهور ويدّعى أنّه المذهب المنصور⁸ إلى فساد الصلوة برفع اليدين عند الركوع في الصلوة وعند رفع الرأس منه، وزعم أنّ ذلك مذهب الإمام أبي حنيفة (ت. 767/150) وأصحابه رحمهم الله تعالى، وبني على ذلك عدَم جَوَاز اقتداء الحنفي بالشافعي واستدلّ على ذلك ممّا ذكره بعض المتأخّرين من اصحابنا عن مكحول النسفي (ت. 930/318)⁹ أنّه روى عن أبي حنيفة رضي الله عنه¹⁰: أنّ من رفع يديه عند الركوع في الصلوة تفسّد صلاته؛ لأنّه عملٌ كثيرٌ وهو مفسد للصلوة فلا يصحّ الاقتداء به.¹¹

والجواب عن ذلك من حيث النقل والنظر،

1 ك- مما ألفه.

2 ك: إلى رحمة ربه الغني.

3 ك- القوتوي.

4 ك- قال الشيخ المذكور رحمه الله تعالى.

5 ك- وصحبه.

6 ك- فيها.

7 ك: وفقك الله تعالى للصواب.

8 ر، ب، ج: ممّن لا يتبع قول الجمهور، ولا يعتبر المذهب المنصور.

9 مكحول النسفي (318 هـ/930 م)، مكحول بن الفضل النسفي، أبو مطيع: فقيه، من كتبه (الشعاع) في الفقه، و (اللؤلؤيات) في المواعظ، اختصرها علي بن عيسى النسائي، ومن المختصر نسخة بخطه في دار الكتب المصرية. وهو جد (ميمون المكحولي). انظر: خير الدين الزركلي، الأعلام (بيروت: دار العلم للملايين، 2002)، 284/7؛ عمر رضا كحالة، معجم المؤلفين (بيروت: دار إحياء التراث العربي، د. ت.)، 319/12.

10 ك+ رضي الله عنه.

11 انظر: فخر الدين قاضي خان الاوزجندی الفرغاني، شرح الجامع الصغير (بروصة: المكتبة اينه بك، 1/454)، 22ظ؛ برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني، المحيط البرهاني في الفقه النعماني، مح. عبد الكريم سامي الجندي (بيروت: دار الكتب العلمية، 2004/1424)، 207/2.

أما من حيث النقل فقد نصّ في الذخيرة¹² والتّيمة¹³ والمنية وفتاوى الولوالجي¹⁴ على أنّ رفع اليدين في ركوع الصلوة لا يفسدها وصرح في المحيط¹⁵ / [222ظ] والجامع الصغير¹⁶ لشمس الأئمة السرخسي (ت. 1090/483) رحمه الله¹⁷ بجواز الاقتداء بشفّعوي المذهب فقال شمس الأئمة في الجامع الصغير والأصحّ جواز الاقتداء أو إطلاقها ولا يدل¹⁸ على أنّه ظاهر مذهب أبي حنيفة¹⁹ رضي الله عنه،²⁰ وأما من حيث النظر والاستدلال فقد قال في الجامع الصغير²¹ للشيخ حسام الدين الشهيد²² (ت. 1141/536) والجامع الصغير²³ لقاضي خان²⁴ (ت. 1196/592) وعامة نسخ الجامع الصغير²⁵ محمّد عن يعقوب عن أبي حنيفة رجل صلى الفجر خلف الإمام، والإمام يقنّت، ولفظ قاضي خان خلف²⁶ امام يقنّت، قال أي أبو حنيفة وبه صرح الإسيجابي (ت. 1141/535) فإنّه يسكت ولا يتابعه وهو قول محمّد (ت. 805/189) رحمه الله،²⁷ وقال أبو يوسف (ت. 798/182) رحمه الله²⁸ يتبعه، وذكر الإمام في قوله والإمام يقنّت محلي²⁹ -بالألف واللام- أو وصفه بالقنوت فيتناول كلّ إمام يقنّت سواء رفع يديه في الركوع والرفع منه أو لم يرفع فاقترض ذلك جواز الاقتداء به حيث قال: فإنّه يسكت، ولم يقل لم يجز اقتداؤه به، ولا يجوز تخصيص الإمام بإمام يقنّت ولا يرفع يديه في الركوع لأنّ ذلك عدول عن ظاهر اللفظ بلا دليل فمن ادعى ذلك فعليه البيان؛ ولأنّ القائل قائلان قائل بالقبول مع رفع اليدين في الركوع وهم أصحاب الإمام الشافعي (ت. 820/204)

¹² انظر: برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني، الذخيرة البرهانية المسمى ذخيرة الفتاوى في الفقه على المذهب الحنفي، مح. ابو أحمد العادلي وآخرون (بيروت: دار الكتب العلمية، 2019/1440)، 143/2.

¹³ برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني، التّيمة: تنمة الفتاوى (إسطنبول: المكتبة السلিমانيّة، تورهان فاليد سلطان، 165)، 9.

¹⁴ انظر: ابو الفتح ظهير الدين عبد الرشيد بن أبي حنيفة ابن عبد الرزاق الولوالجي، الفتاوى الولوالجية، مح. مقداد بن موسى فريوي (بيروت: دار الكتب العلمية، 2003/1424)، 109/1، 120.

¹⁵ انظر: المحيط البرهاني لبرهان الدين البخاري (ابن مازة)، 406/1.

¹⁶ لعله شرح الجامع الصغير.

¹⁷ ك+ رحمه الله.

¹⁸ ك: إطلاق هؤلاء يدلّ؛ ج: إطلاق هو لا يدلّ.

¹⁹ انظر: أبو بكر شمس الأئمة السرخسي، شرح الجامع الصغير (إسطنبول: المكتبة السلिमانيّة، بغدادلي وهي، 565)، 34و.

²⁰ ك+ رضي الله عنه.

²¹ لعله شرح الجامع الصغير.

²² حسام الدين الصدر الشهيد، شرح الجامع الصغير (إسطنبول: المكتبة السلिमانيّة، آيا صوفيا، 1358)، 8و.

²³ لعله شرح الجامع الصغير.

²⁴ فخر الدين قاضي خان الأوزجندی الفرغاني، شرح الجامع الصغير (بروصة: المكتبة اینه بك، 1/454)، 21و-22ظ.

²⁵ انظر: شمس الأئمة السرخسي، شرح الجامع الصغير (بغدادلي وهي، 565)، 33ظ.

²⁶ ك- خلف.

²⁷ ك+ رحمه الله.

²⁸ ك+ رحمه الله.

²⁹ ر: محلاً.

رحمه الله،³⁰ إذ الكلام في الاقتداء بالشافعي وقائل بعدم القنوت مع عدم رفع اليدين في الركوع وهم أصحاب الإمام أبي حنيفة فلا يجوز تخصيصه بإمام يثنت ولا يرفع يديه في الركوع لعدم القائل بالفصل.³¹

ثم قال في الجامع الصغير³² لفاض خان والهداية وغيرهما ودلت المسئلة على جواز اقتداء الحنفي بشافعي المذهب،³³ ووجه دلالتها أنه لما قال والإمام يثنت فإنه يسكت دل ذلك على جواز الاقتداء حيث رتب عليه السكوت دون الفساد والدلالة تعمل عمل الصريح لما عُرف في أصول الفقه ولا يُقال الصريح أقوى من الدلالة ورواية مكحول صريحة؛ لأننا نقول هذه [223و] دلالة نص قوي وتلك³⁴ رواية ضعيفة لما تبين فأتى يتساويان والترجيح إنما يكون بعد التساوي.

ثم قال في الجامع الصغير لفاض خان ومن الناس من أنكر ذلك يعني جواز اقتداء الحنفي بالشافعي لما رواه مكحول النسفي عن أبي حنيفة³⁵ رضي الله عنه: ³⁶ أن من رفع يديه عند الركوع وعند رفع الرأس من الركوع فسدت صلاته لأنه عمل كثير فلا يصح الاقتداء به.³⁷

قال قاضي خان³⁸ ومسئلة الكتاب تدل على جواز الاقتداء به، قالوا إنما يصح الاقتداء به³⁹ إذا كان يتخامى مواضع الاختلاف ويتوضأ من الخارج من غير السبيلين ويقف إلى القبلة مستويًا ولا ينحرف انحرافًا فاحشًا ولا يكون متعصبًا ولا شاكًا في إيمانه، فقله ومن الناس من أنكر ذلك دليل على أنه ليس بظاهر مذهب أبي حنيفة رحمه الله⁴⁰ حيث رتبته على الاعتماد على رواية مكحول وعطفه على القول الأول، وأما قوله لأنه عمل كثير فيكون مفسدًا، فنقول اختلف المشايخ في حد العمل الكثير المفسد للصلوة.

قال بعضهم: كل ما يُقام باليدين عادةً فهو كثير وإن عمل بيدي واحدٍ فهو يسير، وقال بعضهم: يقو ذلك إلى المصلي إن استكثره كان كثيرًا وإن استقله كان قليلًا، قال شمس الامنة الحلواني (ت. 1060/452؟) رحمه الله⁴¹ وهذا القول أقرب إلى الصواب، وقال بعضهم: هو اشتمل على العدد الثلاث، وقال بعضهم: هو ما يكون مقصودًا للفاعل بأن يُفرد له مجلسًا على حدة، وقال بعضهم: العمل الكثير ما لو رآه إنسان يستيقن أنه ليس في الصلوة أما إذا

30 ك+ رحمه الله.

31 ب+ الفصل؛ ك+ بالفصل.

32 لعله شرح الجامع الصغير.

33 انظر: علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، الهداية في شرح بداية المبتدي، مج. طلال يوسف (بيروت: دار احياء التراث العربي، د. ت.)، 66/1؛ شرح الجامع الصغير لفاضي خان، (المكتبة ابنه بك، 1/454)، 21و.

34 ك+ صرح.

35 ب: أبي هريرة رضي الله عنه.

36 ك+ رضي الله عنه.

37 انظر: المحيط البرهاني لبرهان الدين البخاري (ابن مازة)، 207/2.

38 ك+ رحمه الله.

39 ك- قالوا إنما يصح الاقتداء به.

40 ك+ رحمه الله.

41 ب، ك+ رحمه الله.

أشكّل عليه فهو عمل قليل كذا في الفتاوى الظهيرية⁴² قال في تحفة الملوك⁴³ هذا هو المختار وفي الينابيع⁴⁴ وهذا أصح. وقال الصدر الشهيد: هو الصواب. / [223ظ] و هكذا روي الثلجي (ت. 880/266)⁴⁵ عن أصحابنا واختاره الفضلي (ت.؟) فعلى هذه الأقاويل تجب أن لا تفسد الصلوة برفع اليدين في الركوع لأن المصلي لا يستكثره إذ لو استكثره لما فعله هو ولا اقتدى به غيره إذا علم به ولم يوجد فيه العدد الثلاث على قول البعض ولم يفرد⁴⁶ له مجلساً على حدة على قول آخرين وعلى القول المختار لم يستيقن أحد أنه ليس في الصلوة.⁴⁷

وأما على قول من قال أنه كل ما يُقام باليدين فهو على عمل يقام باليدين بمعنى أنه يحتاج فيه إلى المعالجة باليدين لا على⁴⁸ فعل اليدين نفسها ولو سلّم فالمختار غيره على ما بينا، فكان أولى بالاعتبار والذي يدل على عدم الفساد وبذلك أنه لو كان مفسداً لما صحّ الشروع به في الصلوة من حيث السنة.⁴⁹ لأن ما هو منافٍ ومفسد للصلوة لا تنعقد⁵⁰ به الصلوة وإن كان سنةً.⁵¹ ولأننا⁵² أجمعنا على أن كل ما هو مفسد للصلوة لم يشرع من جنسه في الصلوة، وقد شرع من جنس الرفع في الصلوة⁵³ كلّها من الفرائض والواجبات والنوافل كرفع اليدين في تكبيرة الافتتاح في جميع الصلوات وفي التكبيرات الزوائد في العيدين فلو كان مفسداً لما شرع من جنسه في الصلوة وكذا المسلمون من الصدر الأول إلى يومنا هذا يصلون خلف من يرفع يديه في الصلوة من غير تكبير⁵⁴ فصلّ محلّ الإجماع مع أنّ مشايخنا رحمهم الله⁵⁵ نصّوا على متابعة الحنفيّ لغيره في رفع اليدين في زوائد تكبيرات العيدين مع أنه خلاف المذهب ولو كان⁵⁶ الرفع مفسداً لما جوزوه وهذا بخلاف السلام في خلال الصلوة حيث يكون مفسداً وإن شرع من جنسه في الصلوة لأن الفساد باعتبار أنه كلام لما وجد في غير محلّه لا باعتبار أنه محلّ والمشروع / [224و] فيها ما هو محلّ ولأن رفع اليدين في

⁴² كتاب الفتاوى الظهيرية لقاضي ظهير الدين البخاري. انظر: محمود بن سليمان الكفوي، كتابان اعلام الأختيار من فقهاء مذهب النعمان المختار، مح. صفوت كوسا-مراد شيمشك- حسن أوزر-خزيفة زجكر-كوتش أرترك (إسطنبول: مكتبة الإرشاد، 2017/1438)، 69/3-75.

⁴³ زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي، تحفة الملوك، الإعداد. عبد الله نذير أحمد (بيروت: دار البشائر الإسلامية، 1997/1417)، 86/1.

⁴⁴ كتاب الينابيع في معرفة الأصول والتفاريع للإمام أبي عبد الله محمد بن رمضان الرومي، شرح به مختصر القدوري، وهو شرح جامع لكثير من الفروع الفقهية، وقد فرغ منه مؤلفه سنة 616. انظر: أبو الفداء زين الدين أبو العدل قاسم بن قطلوبغا، تاج التراجم، مح. محمد خير رمضان يوسف (دمشق: دار القلم، 1992/1413)، 260-264.

⁴⁵ هو أبو عبد الله محمد بن شجاع الثلجي. انظر: أبو عبد الله حسين بن علي الصيمري، أخبار أبي حنيفة وأصحابه (بيروت: عالم الكتب، 1985)، 164/1؛ كتابان اعلام الأختيار للكفوي، 518/1-520.

⁴⁶ ر: تفرد.

⁴⁷ ك: في صلوة.

⁴⁸ ك- على.

⁴⁹ ك- من حيث السنة.

⁵⁰ ر، ب: ينعقد.

⁵¹ ك- وإن كان سنةً.

⁵² ك: لأننا.

⁵³ ك: الصلوات.

⁵⁴ ك+ من غير تكبير.

⁵⁵ ب، ك+ رحمه الله.

⁵⁶ ك، ج: فلو كان.

الصلوة في⁵⁷ غير تكبيرة الافتتاح منهبي عنه عندنا والنهي يقرّر المشروعية عندنا ولا يرفعها فلو كان مفسداً لزم أن يكون النهي رافعاً لها وذلك منتفٍ.

وقال الشيخ ظهير الدين رحمه الله⁵⁸ في فوائده الجامع الصغير⁵⁹ وفي قولهم لا يصح الاقتداء به أي الشافعي المذهب نظر لأنّ فساد الصلوة عند رفع الرأس من الركوع برفع اليدين لا يمنع صحّة الاقتداء في الإبتداء بجواز صلوة الامام إذ ذاك.⁶⁰

وقال السّرّوجي⁶¹ رحمه الله⁶² وقولهم إنّما يصحّ الاقتداء به إذا كان يتخامى مواضع الاختلاف إلى آخره⁶³ يُوجب أن يكون حنفياً وكلامنا في الاقتداء بالشافعي وقولهم ولا يكون متعصباً فالتعصب يُوجب تفسيقه والصلوة خلف الفاسق جائزة لقوله صلى الله عليه وسلّم⁶⁴ «صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ»⁶⁵ وقال عليه الصلوة والسلام⁶⁶ «صَلُّوا خَلْفَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁶⁷ وروي مكحول عن النبي عليه الصلوة والسلام⁶⁸ أنّه قال «الجهاد مع كلّ أميرٍ والصلوة خلف كلّ إمامٍ وعلى كلّ ميّت».⁶⁹

وقال الإمام الطحاوي رحمه الله⁷⁰ ونرى الصلوة خلف كلّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ من أهل القبلة وعلى كلّ⁷¹ من مات منهم⁷² ولا يشكّ أحد في أنّ مُتَّبِعِي الإمام الشافعي رحمه الله⁷³ من أَجْلَاءِ أهل القبلة، وكذا القول بعدم جواز الصلوة خلف من يرفع يديه في الركوع يؤدّي إلى عدم جوازها خلف الإمام الشافعي صاحب المذهب إذ هو المتبع في ذلك، وذلك من أَقْبَحِ القول وأشْتَعَه ولا تحاور⁷⁴ أحدٌ باطلاقه ومن أطلقه واعتقد صحّته خيفَ عليه الكفر،⁷⁵ إذ هو رحمة الله تعالى⁷⁶ طراز

57 -ك- في.

58 ب، ك+ رحمه الله.

59 هذا الكتاب

60 انظر: أكمل الدين أبو عبد الله جمال الدين الرومي البابرتي، العناية شرح الهداية (بيروت: دار الفكر، د.ت.)، 437/1.

61 وهو أبو العبّاس أحمد السّرّوجي ومات السّرّوجي سنة سبع عشرة وسبعمئة، ودفن بالقرافة بجوار قبة الإمام الشافعي رحمه الله تعالى. انظر: كتاب أعلام الأخيار للكفوي، 370/3-373.

62 ك+ رحمه الله.

63 ر، ك، ج: الخ.

64 ب، ك: عليه السلام.

65 علي بن عمر أبو الحسن الدارقطني البغدادي، سنن الدارقطني (بيروت: مؤسسة الرسالة، 2004/1424)، 404/2؛ شمس الأئمة السرخسي، المبسوط (بيروت: دار المعرفة، 1993/1414)، 40/1؛ جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي، نصب الرأية لأحاديث الهداية، (بيروت: مؤسسة الريان، 1997/1418)، 26/2.

66 ب، ك: عليه السلام.

67 سنن الدارقطني، 401/2.

68 ب، ك: صلى الله عليه والسلام.

69 المبسوط للسرخسي، 40/1؛ نصب الرأية للزيلعي، 28/2.

70 ك+ رحمه الله.

71 ك+ كل.

72 أبو جعفر الطحاوي، العقيدة الطحاوية، شرح وتعليق: محمد ناصر الدين الألباني (بيروت: المكتب الإسلامي، 1414)، 67.

73 ب، ك+ رحمه الله.

74 ب، ك: يتجاسر.

75 ك- الكفر.

76 ر، ج: تعالى.

الشريعة وموضِّح الملة وحبر الأمة والمعترف بفضل إمام الائمة وكذا خَلَف من قال برفع اليدين في الركوع [224ظ] في الصلوة من الصحابة والتابعين رضي الله عنه⁷⁷ فثبَّت بهذا أن الاقتداء بشافعي المذهب جائز وأن القول بعدم الجواز ليس بظاهر⁷⁸ بمذهب أبي حنيفة وأصحابه وإنما هو قولٌ شاذٌ ذكره بعض المتأخرين معتمدين في ذلك على رواية مكحول النسفي مع أن مكحولاً قد تفرَّد بهذا الرواية ولم يروها أحد غيره فيما نعلم ولم يكن مشهوراً بالرواية في المذهب، ولم نجد له قولاً ولا اختياراً ولم ينص أحد من المشايخ على صحّة هذه الرواية ورجحانها فينزل⁷⁹ منزلة المجهول في الرواية ومن يكون بهذه المثابة لا يجب العمل بروايته بل يجوز⁸⁰ العمل بها إذا كان من أهل القرون المعدلة وهم القرن الأول والثاني والثالث الذين شهد لهم النبي صلى الله عليه وسلم بالخيرية وعدلهم كما قال عليه السلام «خير القرون القرن الذي أنا فيه ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يفضوا الكذب»،⁸¹ ومعلوم أن مكحولاً لم يكن من أهل تلك القرون المعدلة ولم تشتهر روايته في السلف ليقرّ علمها فلا يجب العمل بروايته بل لا يجوز حتى قال الأصوليون من أصحابنا أن رواية مثل هذا المجهول في زماننا لا يحلّ العمل بها وإذا كان كذلك في رواية الأخبار فكذا في رواية الأحكام الدينية إذ لا فرق بينهما في العمل بها وأيضاً فإن ظاهر ما روي عن⁸² مكحول يدلّ على أنه أدرك أبا حنيفة رضي الله عنه⁸³ فرؤي عنه ومن المعلوم أن مكحولاً لم يدرك أبا حنيفة رضي الله عنه⁸⁴ ليروي عنه إذ لم يقل أحد أنه أدرك أبا حنيفة فيلزم القائل بصحّة رواية أحد أمرين، وهو إما أن يبيّن إدراكه أبا حنيفة أو يبيّن الرواة الذين⁸⁵ بينه وبين أبي حنيفة لتصحّ روايته وتتصل وكذا من نقل تلك الرواية عن مكحول من المشايخ المتأخرين كالشاهد⁸⁶ وغيره معلوم أنهم لم يدركوا [225و] مكحولاً فيلزم أيضاً أن يبيّن إدراكهم إياه أو يبيّن الرواة الذين⁸⁷ بين مكحول وبينهم كما بيّننا وإذا تعدّر ذلك كانت هذه الرواية منقطعة الإسناد من الطرفين الأعلى والأسفل، فيتطرق الطعن إليها بهذا الاعتبار، وكذا نقول في سائر الروايات المخالفة لظاهر المذهب، اللهم⁸⁸ إلا أن ينص على صحّتها والعمل بها فحينئذ⁸⁹ يُعمل بها باعتبار التنصيص على صحّتها لا باعتبار ذاتها، وليس هذا من باب الإرسال لما بيّننا أن مكحولاً لم يكن من أهل القرون التي يُقبل إرسالهم، ولم يرو أحد عن مكحول هذه الرواية مسندة عن الإمام ولا مرسله لتقوى روايته بذلك وكذا ظاهر ما نُقل عن مكحول يدلّ على أنها مسندة إذ من روى عنه ذلك لم يُقبل، وروي

77 ب+ والتابعين رضي الله عنه ؛ ك - وكذا خَلَف من قال برفع اليدين في الركوع في الصلوة من الصحابة والتابعين رضي الله عنه.

78 ك+ بظاهر.

79 ك، ج: فتنزل.

80 ك، ج: تجوز.

81 أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق الأصبهاني، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء (مصر: دار السعادة، 1974/1394)، 4/172.

82 ك: روي عن.

83 ب، ك+ رضي الله عنه.

84 ب+ رضي الله عنه.

85 ر، ب، ك، ج: التي.

86 أي: الصدر الشهيد.

87 ر، ب، ك، ج: التي.

88 ر، ك، ج+ اللهم.

89 ر: فح.

عن مكحول أنه قال قال أبو حنيفة رضي الله عنه⁹⁰ وإنما ذكرها عنه بلفظ الإسناد وقد تعذر الإسناد لما قلناه وفي هذا القدر كفاية لمن أنصف ولم يعاند والله تعالى⁹¹ أعلم بالصواب،⁹² والحمد لله رب الأرباب ومعتق الرقاب.⁹³

⁹⁰ ك+ رضي الله عنه.

⁹¹ ب- تعالى.

⁹² ب+ الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين، حسبنا الله ونعم الوكيل؛ ك+ وبه العصمة والتوفيق والصلوة والسلام على سيدنا محمد خاتم النبيين وآله وصحبه أجمعين، وحسبنا الله ونعم الوكيل، والحمد لله وحده تمت الرسالة بعون الله تعالى في أوائل ذي القعدة المباركة لسنة ثمان وسبعين وتسعمائة.

⁹³ ب، ك- والحمد لله رب الارباب ومعتق الرقاب.

المصادر

- الأصبهاني، أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق. **حلية الأولياء وطبقات الأصفياء**. مصر: دار السعادة، 1974/1394.
- البابرتي، أكمل الدين أبو عبد الله جمال الدين الرومي. **العناية شرح الهداية**. بيروت: دار الفكر، د.ت.
- برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني. **المحيط البرهاني في الفقه النعماني**. مح. عبد الكريم سامي الجندي. بيروت: دار الكتب العلمية، 2004/1424.
- برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني. **الذخيرة البرهانية: ذخيرة الفتاوى في الفقه على المذهب الحنفي**. مح. أبو أحمد العادلي وآخرون. بيروت: دار الكتب العلمية، 2019/1440.
- برهان الدين البخاري (ابن مازة)، أبو المعالي محمود بن أحمد بن عبد العزيز البخاري المرغيناني. **التتمة: تنمة الفتاوى**. إسطنبول: المكتبة السليمانية، تورهان فاليد سلطان، 165، 1-و-226.
- الدارقطني، علي بن عمر أبو الحسن البغدادي. **سنن الدارقطني**. بيروت: مؤسسة الرسالة، 2004/1424.
- الرازي، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر. **تحفة الملوك**. الإعداد. عبد الله نذير أحمد. بيروت: دار البشائر الإسلامية، 1997/1417.
- الزركلي، خير الدين. **الأعلام**. بيروت: دار العلم للملايين، 2002.
- الزليعي، جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد. **نصب الراية لأحاديث الهداية**. بيروت: مؤسسة الريان، 1997/1418.
- شمس الأئمة السرخسي، أبو بكر. **المبسوط**. بيروت: دار المعرفة، 1993/1414.
- شمس الأئمة السرخسي، أبو بكر. **شرح الجامع الصغير**. إسطنبول: المكتبة السليمانية، بغدادلي وهبي، 565، 1-و-277ظ.
- الصدر الشهيد، حسام الدين. **شرح الجامع الصغير**. إسطنبول: المكتبة السليمانية، آيا صوفيا، 1358)، 1-و-175ظ.
- الصيمري، أبو عبد الله حسين بن علي. **أخبار أبي حنيفة وأصحابه**. بيروت: عالم الكتب، 1985.
- الطحاوي، أبو جعفر. **العقيدة الطحاوية**. شرح وتعليق: محمد ناصر الدين الألباني. بيروت: المكتب الإسلامي، 1414.
- قاسم بن قُطُوبغا، أبو الفداء زين الدين أبو العدل. **تاج التراجم**. مح. محمد خير رمضان يوسف. دمشق: دار القلم، 1992/1413.
- قاضي خان، فخر الدين الأوزجندی الفرغاني. **شرح الجامع الصغير**. بروصة: المكتبة اینه بك، 1/454)، 1-و-84و.
- كحالة، عمر رضا. **معجم المؤلفين**. بيروت: دار إحياء التراث العربي، د.ت.
- الكفوي، محمود بن سليمان. **كتائب أعلام الأخيار من فقهاء مذهب النعمان المختار**. مح. صفوت كُوسا-مراد شيمشك-حسن أوزر-خزيفة زجكر-كوتش أرتك. إسطنبول: مكتبة الإرشاد، 2017/1438.
- المرغيناني، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني. **الهداية في شرح بداية المبتدي**. مح. طلال يوسف. بيروت: دار إحياء التراث العربي، د.ت.
- الولواجي، أبو الفتح ظهير الدين عبد الرشيد بن أبي حنيفة ابن عبد الرزاق. **الفتاوى الولواجية**. مح. مقداد بن موسى فريوي. بيروت: دار الكتب العلمية، 2003/1424.

Cemaleddin el-Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 222a (İlk Sayfa).

Cemaleddin el-Konevî, *el-Mukaddime fi refi'l yedeyn fi's-salât* (Râşid Efendi, 1367), 225a (Son Sayfa).